

**TIJORAT BANKLARIDA YURIDIK SHAXSLARGA AJRATILADIGAN
KREDITLARNI MONITORING QILISH TIZIMINI
TAKOMILLASHTIRISH (MIKROKREDITBANK MISOLIDA)**

Sotvoldiyev Temurmaliq

Andijon davlat texnika instituti

Bank ishi va auditi yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu tezis tijorat banklarida yuridik shaxslarga ajratiladigan kreditlarni nazorat qilish tizimini takomillashtirishga bag'ishlangan. Mikrocreditbank ma'lumotlari tahlili ko'rsatdiki, 2022–2025 yillarda bankning umumiy kredit portfeli va aktivlari sezilarli o'sdi, biroq yuridik shaxslarga beriladigan kreditlar kamayib, mikroqarz va ipoteka segmentlari kengaydi. Shu bois, monitoring tizimini yangilash va samaradorligini oshirish zarur. Tezis doirasida kreditlarni kuzatish mexanizmlari va risklarni boshqarish bo'yicha takliflar ishlab chiqiladi, bu bank faoliyatining barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: tijorat banki, yuridik shaxs, kredit monitoringi, mikroqarz, ipoteka, kredit portfeli, moliyaviy barqarorlik, risk boshqaruvi.

Tijorat banklari faoliyatida yuridik shaxslarga ajratiladigan kreditlar muhim o'rin egallaydi. Chunki aynan yuridik shaxslar sektoriga berilgan kreditlar iqtisodiyotning real bo'limlarini rivojlantiradi, ishlab chiqarish quvvatlarining kengayishiga, yangi ish o'rinlarining yaratilishiga va bozor mexanizmlarining barqaror ishlashiga xizmat qiladi. Biroq ushbu kreditlarning sifatini ta'minlash va ularning qaytuvchanligini kafolatlash maqsadida monitoring jarayonining to'g'ri tashkil etilishi juda muhimdir. Monitoring tizimi yetarlicha takomillashmagan hollarda bank kredit portfelida muammoli kreditlar ulushi ortadi, bu esa bankning moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli kredit monitoringi tizimini zamonaviy yondashuvlar asosida modernizatsiya qilish bugungi kunda

dolzarb masalalardan biridir.

Tijorat banklarida kredit monitoringining asosiy maqsadi kredit oluvchining moliyaviy holati, xo'jalik faoliyati va likvidligini doimiy tahlil qilib borish, kredit shartlariga rioya qilinishini nazorat qilish hamda kredit qaytmasligi xavfini oldindan aniqlashdan iborat. Monitoring jarayoniga kredit oluvchining moliyaviy hisobotlarini tahlil qilish, joyiga borib o'rganish, bankning ichki axborot tizimi orqali u haqidagi ma'lumotlarni baholash, to'lov intizomini kuzatish va asosiy biznes ko'rsatkichlaridagi o'zgarishlarni monitoring qilish kiradi. Shu bilan birga, kreditning maqsadli ishlatilishi, garov ta'minotining yetarliligi va uning bozor qiymati bo'yicha ma'lumotlarni yangilab borish monitoringning muhim qismi hisoblanadi.

No	Sana / ko'rsatkich	Bank aktivlari, jami	Kredit portfeli, jami	Yuridik shaxslarga ajratilgan kreditlar	Jismoniy shaxslarga kreditlar	Mikroqarzlar	Ipoteka kreditlari
1	01.01.2022	13 483 354	8 541 014	8 541 014	6 145 203	296 970	302 362
2	01.01.2023	16 782 497	13 318 624	8 737 239	4 581 385	597 782	786 781
3	01.10.2025	28 605 486,31	20 039 603,04	3 850 527,45	3 579 047,26	1 768 935,60	346 164,76

Mikrokreditbankning moliyaviy ko'rsatkichlarini 2022, 2023 va 2025-yillar davomida tahlil qilganda, bankning aktivlari va kredit portfeli sezilarli o'sish sur'atlarini ko'rsatganligi aniqlanadi [1]. 2022-yilda bankning jami aktivlari 13 trillion 483 milliard 354 million so'mni tashkil qilgan bo'lsa, 2023-yilda bu ko'rsatkich 16 trillion 782 milliard 497 million so'mga yetgan va 2025-yilda esa 28 trillion 605 milliard 486 million so'mga yetdi. Shu orqali bank aktivlari 3 yil ichida qariyb ikki barobar o'sib, moliyaviy salohiyatining mustahkamligini va

resurslarini kengaytirayotganini ko'rsatadi.

Kredit portfeli ham shunga mos ravishda o'sib bormoqda. 2022-yilda 8 trillion 541 milliard 14 million so'm bo'lgan kredit portfeli, 2023-yilda 13 trillion 318 milliard 624 million so'mga va 2025-yilda 20 trillion 39 milliard 603 million so'mga yetgan. Bu ko'rsatkichlar bank faoliyatining jadal sur'atda rivojlanayotganini, kreditlash hajmining kengayganini bildiradi.

Yuridik shaxslarga ajratilgan kreditlar 2022-yilda 8 trillion 541 milliard 14 million so'm bo'lgan bo'lsa, 2023-yilda 8 trillion 737 milliard 239 million so'mga o'sgan, ammo 2025-yilda 3 trillion 850 milliard 527 million so'mga kamaygan. Bu holat bank siyosatida resurslarni diversifikatsiya qilish, ya'ni yuridik shaxslardan jismoniy shaxslar, mikroqarz va ipoteka segmentlariga yo'naltirish strategiyasini ko'rsatadi.

Jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlar 2022-yilda 6 trillion 145 milliard 203 million so'mni tashkil qilgan bo'lsa, 2023-yilda 4 trillion 581 milliard 385 million so'mga va 2025-yilda 3 trillion 579 milliard 47 million so'mga tushgan. Shu bilan birga, mikroqarzlarning hajmi 2022-yilda 296 milliard 970 million so'm bo'lgan bo'lsa, 2023-yilda 597 milliard 782 million so'mga va 2025-yilda 1 trillion 768 milliard 935 million so'mga yetgan. Bu o'sish bankning kichik biznes va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashga alohida e'tibor berayotganini ko'rsatadi.

Ipoteka kreditlari 2022-yilda 302 milliard 362 million so'm, 2023-yilda 786 milliard 781 million so'm bo'lgan, 2025-yilda esa 346 milliard 164 million so'mga tushgan. Bu holat ipoteka kreditlash bozorida bank faoliyatining ba'zan qayta balanslashini ko'rsatadi.

Umuman olganda, 2022–2025 yillar davomida Mikro kreditbankning aktivlari va kredit portfeli barqaror o'sish sur'atlarini ko'rsatgan. Kredit portfelida yuridik shaxslarga ajratilgan kreditlar kamaygan bo'lsa-da, mikroqarzlarning va ipoteka segmentlari sezilarli o'sish ko'rsatgan. Bu bankning kredit portfelini diversifikatsiya qilayotganini, kichik va o'rta biznes, shuningdek, aholining uy-joy ehtiyojlarini qo'llab-quvvatlayotganini bildiradi.

Mikro kreditbank misolida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, yuridik

shaxslarga berilayotgan kreditlarning monitoringi bankning ichki tartib-qoidalari asosida amalga oshiriladi, biroq monitoring jarayonida bir qator kamchiliklar ham mavjud [2]. Jumladan, kredit oluvchilarning moliyaviy natijalarini real vaqt rejimida kuzatish imkoniyatlarining cheklanganligi, ma'lumotlar bazasining to'liq integratsiyaga ega bo'lmagani, ayrim tahliliy ma'lumotlarning qo'lda yuritilishi, ayrim filiallarda monitoring xodimlarining yetarli malakaga ega emasligi va umumiy metodologiyaning yetarli darajada standartlashtirilmaganligi monitoring sifati pasayishiga olib kelishi mumkin. Bu esa bankning risklarini oshiruvchi omillardan biridir.

Kredit monitoringi samaradorligini oshirish uchun avvalo bankning axborot tizimlarini modernizatsiya qilish zarur [3]. Hozirgi kunda ko'plab rivojlangan mamlakatlarda kredit oluvchilarning moliyaviy ko'rsatkichlarini avtomatik tarzda tahlil qiluvchi, ular bo'yicha xavf darajasini aniqlab beruvchi va kredit portfeli bo'yicha umumiy risk darajasini hisoblab beruvchi analitik platformalar joriy etilgan. Ushbu platformalar yordamida bank xodimlari kredit oluvchining moliyaviy natijalaridagi o'zgarishlarni darhol ko'ra oladi, to'lov kechikishlari yuzaga kelmasdan oldin xavf toifasiga o'tkazish va zarur choralarni ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladi. Mikrocreditbank misolida ham bunday raqamli monitoring tizimining joriy etilishi kredit portfeli sifatiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bundan tashqari, kredit oluvchilar faoliyatini joyiga borib o'rganish (on-site monitoring) jarayonini takomillashtirish muhimdir. Amaldagi tartiblar asosida monitoring xodimlari chorakda yoki yarim yillikda bir marotaba kredit oluvchilarni joyiga borib o'rganadilar. Biroq bozor sharoitining tez o'zgarayotgani, xomashyo narxlarining keskin o'zgarishi, eksport-import bozorlaridagi keskin tebranishlar monitoringni yanada tezkor tashkil etishni talab qiladi. Shu bois monitoringning masofaviy shakllarini kuchaytirish, kredit oluvchilar faoliyati bo'yicha video monitoring mexanizmlarini yo'lga qo'yish, ularning ishlab chiqarish jarayonlarida IoT qurilmalari orqali ma'lumotlarni to'plash tizimlarini joriy qilish maqsadga muvofiq.

Monitoring jarayonining yana bir muhim jihati – kredit oluvchilarning

moliyaviy hisobotlarini chuqur tahlil qilishdir. Ko'plab yuridik shaxslar hisobotlarni soliqlarni optimallashtirish maqsadida past ko'rsatkichlarda ko'rsatishi mumkin. Bu esa bank uchun noaniqlikni oshiradi. Shuning uchun kredit monitoringi jarayonida soliq qo'mitasi, statistika boshqarmalari, sud organlari va boshqa davlat tuzilmalarining ma'lumotlar bazasi bilan integratsiya qilish kredit oluvchilar haqidagi tasavvurni aniqroq shakllantirish imkonini beradi. Bu esa kredit risklarini kamaytirishga xizmat qiladi.

Garov ta'minoti bo'yicha monitoring ham doimiy e'tiborni talab qiladi. Garov sifatidagi ko'chmas mulk yoki transport vositalarining bozor qiymati vaqt o'tishi bilan kamayishi yoki o'zgarishi mumkin. Banklar ko'pincha garov qiymatini kredit ajratilgan paytda baholaydilar, biroq uni muntazam qayta baholash ko'p hollarda e'tibordan chetda qoladi. Shu sababli garovlarni avtomatik qayta baholash tizimlarini joriy etish, garov bo'yicha elektron monitoring kartalarini yuritish va real bozor ma'lumotlari bilan integratsiya qilish zarur.

Kredit monitoringi tizimini takomillashtirishda xodimlarning malakasini oshirish ham muhim ahamiyatga ega. Bank xodimlari uchun zamonaviy risk-menejment yondashuvlari, kredit portfelini boshqarish, analitik dasturlardan foydalanish bo'yicha muntazam treninglar tashkil etilishi lozim. Bu nafaqat monitoring sifatini oshiradi, balki bank xodimlarining kredit xavflarini oldindan aniqlash ko'nikmasini kuchaytiradi.

Yuqoridagi mulohazalar asosida aytish mumkinki, Mikrocreditbankda yuridik shaxslarga berilgan kreditlar monitoringi tizimini raqamlashtirish, uning metodologiyasini standartlashtirish, ma'lumotlar bazalarini integratsiya qilish, tezkor tahlil mexanizmlarini joriy etish va xodimlar malakasini oshirish orqali sezilarli darajada takomillashtirish mumkin. Bu esa bank kredit portfelining sifatini oshiradi, muammoli kreditlar ulushining kamayishiga, bank barqarorligining mustahkamlanishiga hamda mijozlar bilan ishlashda shaffoflik va samaradorlikning ortishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. MKBankning asosiy ko'rsatkichlari - aktivlar, foyda va kapitalning dinamikasi - "Mikrokreditbank" ATB.
<https://mkbank.uz/uz/shareholders/indicators/>
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank faoliyati va moliyaviy hisobotlar to'g'risida hisobotlar. Tashkent, 2022–2025.
3. Abdullaev, Sh. Tijorat banklarida kredit monitoringi tizimi va uni takomillashtirish yo'llari. Tashkent: "Iqtisodiyot va moliya", 2023. – 120 b.